

Марија Д. Миладиновић

докторанд

Празник Успења Пресвете Богородице

Айсѝраќѝ: У овом раду приказаћемо развој празника Успења Богородице. Због недостатка података у хришћанским изворима, порекло празника се тражи у апокрифним текстовима о успењу Мајке Божије, на којима се заснива и предање Цркве о празнику. Видећемо да се и дела светих отаца, синаксари и сама химнографија празника заснивају на апокрифима. За истраживање празника значајно је и место погребња Богородице, које је касније постало колевка празновања Пресвете Дјеве и њеног Успења.

Кључне речи: Богородица, празник Успења, апокрифи, Богородичин гроб, Јерусалим, Гетсиманија, цар Маврикије.

1. Увод

Пресвета Богородица, као мајка Христа и Логоса Божијег, заузима посебно место у богослужбеном животу Цркве, што показује и чињеница да се током сваког празника и свештенослужења певају химне у част њене личности. Ово особото поштовање и љубав према Мајци Божијој су последица њеног сродства са Христом и њене улоге у тајни Оваплоћења и издављења рода људског. Зато њу Црква слави као светињу од светих, часнију од херувима и неупоредиво славнију од серафима, заштитницу рода људског, мајку свих хришћана, помоћницу верних, посредницу између Неба и земље, која приноси своје молитве своме Сину и Богу нашем.

До 4. века нема јасних трагова посебног прослављања Богородице, дакле она још увек нема своје празнике. У овом периоду она се прославља заједно са Христом, те је сваки празник Господњи истовремено и празник Дјеве и свако богослужење се врши и у њен спомен.

Велики значај за улазак Богородице у празнични циклус Цркве имала је непрестана борба светих отаца против јеретика за очување истинитог богословља о личности Христа и Мајке Божије. Тако су створени изрази Богородица и Приснодјева, који су добили своју догматску потврду на Трећем и Четвртном Васељенском сабору, што је допринело развоју Богородичиних празника.

Највероватније крајем 4. века и почетком 5. поједине Цркве на Истоку и Западу почињу да прослављају Богородицу посебним празником. Ради се вероватно о једном празнику који се славио у недељу пре 25. децембра и називао се „Спомен Свете Марије“. Од 5. века јављају се први храмови у част Богородице и једна за другом помесна Црква уводи неки Богородичин празник. Од времена цара Јустинијана и касније појављују се многи празници посвећени Мајци Божијој. Током 6. и 7. века богородични циклус се развија и у богослужбеном животу Цркве је присутно 6 празника: Рођење Пресвете Богородице, Ваведење, Благовести, Успење, Сретење и Зачеће Свете Ане.

Празник Успења, о коме ће бити реч у овом раду, највероватније је најстарији празник посвећен Богородици. Прва сведочанства о њему имамо из 5. века, када је

цар Маркијан подигао у Гетсиманији храм посвећен Мајци Божијој, где се празноvalo њено успење. Празник Успења је званично установљен заповешћу цара Маврикија (582–602), који је и одредио 15. август као дан празновања. Из Јерусалима празник се шири у читавом царству, а у Византији Успење постаје најзначајнији до-городични празник.

2. Апокрифни текстови као извор празника Успења

Нови Завет нам не пружа податке о крају овоземаљског живота Пресвете Богородице. Због недостатка сведочанстава о догађајима око успења у историјским хришћанским изворима, садржај ово празника се мора тражити у апокрифним књи-гама. На апокрифним приповестима заснива се и читаво потоње предање Цркве, као што и се можемо уверити од похвалних слова светих отаца на празник Успења и синаксара Цркве. Поред тога и химнографија празника, као и иконографија, цр-пе свој садржај из апокрифних текстова.

Од многобројних апокрифа сачувано је 67, који пружају основу за проучавање празника Успења, а настали су до 8. века. Ове текстове су објавили и обрадили Ан-тоан Венгер (Antoine Wenger), Мишел ван Есброек (Michel van Esbroeck) и Фредер-ик Манс (Frédéric Manns)¹. Ван Есброек каже да су од свих тих текстова 57 одигра-ли одлучујућу улогу у фромаирању празника и сврстава их две породице: сионску или јерусалимску и витлејемску². Из ове две групе извора осврнућемо се на четири који су одиграли значајну улогу у развоју празника и чије трагове видимо у синак-сарима и похвалним словима светих отаца.

Можда најстарије записано казивање о Успењу Богородице, које припада јеру-салимском предању, сачувано је у фрагментима на сиријском језику. Сматра се да су ови фрагменти из позног 6. или раног 5. века, а објавио их је Вилијем Рајт (Wi-lliam Wright) у 19. веку³. Једна верзија најстаријег текста је сачувана на етиопљан-ском језику под називом *Liber Requeie*⁴. Оригинал, који није сачуван, највероватни-је је био написан на грчком језику, а скраћену верзију оригиналног грчког текста, који потиче из 6. века, објавио је Венгер својој студији и назвао га Извор R (Roma-nus)⁵. Његов пун наслов гласи: „Τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου καὶ Εὐαγγελιστοῦ διήγησις εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Παναγίας Θεοτόκου καὶ πῶς μετέστη ἡ ἄχραντος μήτηρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν“. Wenger наглашава у својој студији да овај спис представља извор многих апокрифа и беседа на Успење⁶. По Ван Есброеку спис је још старији, из 3. века, а Теста претпоставља да је толико стар да је можда произашао из најближег окружења Пресвете Богородице⁷. Манс сматра да је могао настати као текст за до-

¹ Види: В. Ψετουγκά, *Η επιστιμονική ερεῦνα περὶ τις ἀπόκρυφες μαριολογικές πηγές τις αναφερόμενες στην Κοί-μηση της Θεοτόκου*, Μακεδονικόν Αριστεῖον Ἰακώβου Αρχιεπισκόπου Αμερικής, Θεσσαλονίκη, 1993. Упор. Π. Ζησιδης, *Η Κοίμηση της Θεότοκου στην ορθόδοξη παράδοση* (διδακτορική διατριβή), Θεσσαλονίκη стр. 21–22

² Π. Ζησιδης, *ισῦο*.

³ W. Wright, *Contribution to the Apocryphal Literature of the New Testament*, London: Williams & Norgate, 1865, стр. 42–51. Види: S. J. Shoemaker, *Ancient Traditions of the Virgin Mary's Dormition and Assumption*, Oxford University press 2002, стр. 33.

⁴ V. Arras, ed., *De Transitu Mariae Aethiopice*, 2. vols., CSCO 342–3, Luvain: Secretariat du Corpus SCO, 1973. Види: S. J. Shoemaker, *ισῦο*, стр. 34.

⁵ Рукопис са текстом из 11. века је добро очувани налази се у ватиканском кодексу (Vatican grec 1982). Види: F. Manns, *Le Récit de la dormition de Mariae* (Vatican grec 1982). *Contribution à l' etude des origines de l' exégèse chrétienne*, у Studium Biblicum Franciscanum collectio Maior No 33, Jerusalem 1989.

⁶ A. Wenger, *L' Assomption de la T.S, Vierge dnas la tradition Byzantine du VI an X siècle, Etudes et Documents* (Archives de l' Orient Chrétien 5), Paris 1955.

⁷ E. Testa, *Lo Svillupo della Dormitio Mariae nella litteratura, nella theologia e nella archeologia*, Marianum 44 (1982). Упор. Π. Ζησιδης, *Η Κοίμηση της Θεότοκου στην ορθόδοξη παράδοση*, стр. 23.

гослужбену употребу, који се читао на Богородичином гробу на дан њеног Успења⁸.

Допуну овом казивању, такође из јерусалимске породице, представља текст *De Transitu beatae Mariae virginis*⁹, који представља латински превод старијег грчког оригинала¹⁰. Под називом *Liber Transitus Mariae* погрешно се приписује Мелитону Сардском¹¹. Ово је латински превод старијег грчког оригинала и већина научника сматра да је из 5. века, пре свега зато што се разликује од доцнијих текстова у лоцирању Богородичине куће на Маслинској гори¹². По П. Вулеу (P. Voulet), издавачу богородичних беседа Светог Јована Дамаскина, овај текст је сажетак свих апокрифних казивања о Успењу¹³.

Редослед догађаја у текстовима из јерусалимске породице је следећи:

Богородица среће на Маслинској гори анђела који јој пронајављује упокојење и предаје палмину гранчицу са Дрвета Живота, као награду. Мајка Божија се враћа кући и сабира породицу и пријатеље, како би их обавестила о својој предстојећој смрти. Апостоли на чудесан начин долазе са разних страна света. Први стиже Јован коме Богородица предаје палмову гранчицу. Током ноћи Апостол Петар одржава дугачку беседу, а ујутру се Марија припрема за упокојење. Присутни утону у сан на чудесан начин и само апостоли и неколико девојака бивају сведоци доласка Христа са анђелима — Христос прима у своје наручје душу Мајке своје, која се приказује као одојче у белом, и предаје је Архангелу Михаилу. Апостоли потом преносе њено свето тело изван града до гроба на Маслинској гори, поред Гетсиманијског врта. Током погребња јеврејске вође покушавају да униште њено тело, али бивају сви ослепљени, осим човека по имену Јефонија, који покушава да преврне њен одар. Истог тренутка када Јефонија дотакне одар, анђели му одсецају руке и због његовог обраћења и молитве Богородице бивају исцељене. Када се Јефонија врати у Јерусалим и исприча шта се догодило, само онима који се покају дива повраћен вид. Апостоли потом чекају поред гроба Христов повратак и када Павле пита апостоле да га науче тајнама којима их је Христос научио, настаје расправа о томе како треба проповедати Јеванђеље. Неколико дана после Маријине смрти, Христос се враћа и пошто потврди Павлово проповедање Јеванђеља, узима тело Пресвете и носи га у Рај, где се сједињује са душом и чека Васкрсење¹⁴.

б) Витлејемска породица апокрифних текстова има за основу сиријски текст познат као Шест књига¹⁵. Провобитни текст је највероватније био написан на грчком језику, а током 5. и 6. века је преведен на арамејски језик, највероватније у Ефесу. По предању ове књиге су написали апостоли на три језика, грчки, латински и јеврејски, а остављене су Апостолу Јовану на чување¹⁶.

Најзначајнији тест из витлејемске породице носи наслов: *Joannis liber de Dormitione Mariae*. Ово дело се приписује Светом апостолу и јеванђелисти Јовану и припада 6. веку, а постоји у чак 100 различитих грчких рукописа, као и грузијских,

⁸ F. Manns, Ofm, *Le resit de la Dormiton de Maire (Vatican grec 198): Contribution à l'étude des origines de l'exégèse chrétienne*, Studium Biblicum Franciscanum, collection major No 33, Jerusalem 1989, 38. и 201. Види: П. Ζησιδης, *ισύιο*, стр. 22

⁹ С. Tischendorf, *Apocalypses apocryphae Mosis, Esdrae, Pauli, Johannis, item Mariae dormitio, additis Evangeliorum et Actum apocryphorum supplementis*, Lipsiae, Nermann Mendelssohn, стр. 113–123.

¹⁰ П. Χρήστου, *Ελληνική Πατρολογία*, τόμ. Β', Εκδ. οίκος Κυρομάνος, Θεσσαλονίκη 2008, стр. 673.

¹¹ PG 5, 1231–1240. Види: Γ. Φίλια, *Οι Θεομητορικές εορτές στη λατρεία της Εκκλησίας*, Εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 2002, стр. 119.

¹² S. Shoemaker, *Ancient Traditions of the Virgin Mary's Dormition and Assumption* стр. 35.

¹³ S. Jean Damascène, *Homélies sur la Nativité et la Dormition*, SC 80, 1961, стр. 26. Види: Γ. Φίλια, исто 120.

¹⁴ S. Shoemaker, *Ancient Traditions*, стр. 37–38.

¹⁵ S. Shoemaker, *ισύιο*, стр. 46–50.

¹⁶ П. Ζησιδης, *Η Κοίμηση της Θεότοκου στην орθόδοξη παράδοση*, стр. 26.

арапских, латинских и црквенословенских. К. Тишendorf (K. Tischendorf) је издао критичко издање овог текста на основу 5 најранијих рукописа¹⁷.

С. Мимуни (S. Mimouni) примећује богослужбене наговештаје у овом казивању¹⁸, као и да значајну улогу у њему игра чудо, што је карактеристично за казивања синаксара¹⁹.

Редослед догађаја око Успења Богородице према витлејемском предању је следећи:

Богородица је имала обичај да се моли на гробу Христовом. То изазива гнев код јеврејских вођа, који успевају да убеду римске власти да поставе стражу, како би је спречили да настави да долази на гроб. Када Богородица покушава да се моли на гробу, Јевреји јој говоре да напусти Јерусалим и оде у свој дом у Витлејем. Пошто од анђела, који се појављује у гробу Господњем, сазна о свом предстојећем упокојењу, Богородица одлази у Витлејем. Тамо јој се придружују апостоли који пристижу са разних страна света. У Витлејему Богородица чини многа чуда и исцељења што изазива Јевреје, који убеђују Римљане да пошаљу војску у Витлејем. Свети Дух обавештава Богородицу и апостоле о опасности и они се на чудесан начин враћају у њену кућу у Јерусалиму. Потом Јевреји покушавају да запале Богородичину кућу, али ватра избија из врата и убија многе Јевреје. Потом римски управитељ организује расправу између верних и неверних и пресуђује у корист верних. У неким рукописима он прихвата хришћанску веру. Апостоли затим носе још живу Пресвету Богородицу до њеног гроба у Гетсиманији и док је носе Јевреји покушавају да је запале. Следи догађај са Јефонијом који се подудара са јерусалимским предањем. Док апостоли прислужују Богородици, појављује се Христос на њеном гробу и прима њену душу. Нека казивања завршавају са пресељењем њеног тела у Рај, где чека сједињење са душом на дан Општег Васкрсења²⁰.

г) Постоји и трећа група познијих текстова која за основу имају јерусалимско предање, а своје казивање укључују и закаснили долазак Апостола Томе²¹. Наиме, неколико дана после упокојења Богородице стиже Апостол Тома и када му остали апостоли испричају све што се догодило, тражи да му отворе гроб. Апостоли отварају Маријин запечаћени гроб и унутра не налазе мошти већ само погребне повоје. У текстовима из каснијег периода наводи се и појас Пресвете Богородице. Овде се види јасан цариградски утицај, јер су погребни повоји и појас Богородичин били чувене реликвије престонице Царства. Ово предање о кашњењу Апостола Томе је највероватније настало у периоду између 550. и 750.

Најпознатији текст овог предања је сачуван у Другом слову Јована Дамаскина на Успење, а познат је као *Ευθυμιακή ιστορία*. М. Југие²² и П. Вуле (P. Voulet)²³, издавач беседа Св. Јована Дамаскина, сматрају да је то додатак другој беседи, написан од стране непознатог писца. Венгер је пронашао један рукопис из 8-ог века који садржи сам овај текст. Сматра се да је апокриф „*Transitus Mariae*“ извор овог предања²⁴. Он пружа и неке детаље независне од свог извора, као што је случај са царицом Пул-

¹⁷ K. Tischendorf, ed., *Apocalypses Apocryphae*, стр. 95–110. Види: S. Shoemaker, *Ancient Traditions*, стр. 51.

¹⁸ S. Mimouni, *La lecture liturgique et les apocryphes de Nouveau Testament, Le cas de la Dormition grecque de Pseudo-Jean*, у *Studium Biblicum Franciscanum collectio Maior*, 33, Jerusalem 1989, стр. 124. Упор. S. Shoemaker, *ισΰιο*.

¹⁹ S. Mimouni, *ισΰιο*, стр. 414. Види: Α. Μπάρολος, *Η εορτή της Κοιμήσεως της Θεοτόκου*, διπλ. μεταπτυχιακή εργασία, Θεσσαλονίκη, стр. 15.

²⁰ S. Shoemaker, *ισΰιο*, стр. 51–52.

²¹ S. Shoemaker, *Ancient Traditions*, стр. 67–68.

²² Види: M. Jugie, *La mort et l'Assomption de la Sainte Vierge*, Città del Vaticano 1944, стр. 166. и 690.

²³ P. Voulet, S. Jean Damascène, *Homélies sur la Nativité et la Dormition*, SC 80, 1961, стр. 27, 168–169.

²⁴ Види: Γ. Φίλια, *Οι θεομητορικές εορτές*, стр. 121.

херијом и царем Маркијаном и њиховим захтевом да се мошти Богородице пренесу у Константинопољ²⁵, где се и наводи одговор архиепископа солунског Јувеналија, који их обавештава да нема моштију, већ да су сачувани погребни повоји. Приповеда им потом догађај са Апостолом Томом и проналажењем погребних повоја у празном гробу. Треба напоменути да Јувеналије овде наводи да су сем апостола све време били пристуни Тимотеј (први епископ ефески) и Дионисије Ареопагит²⁶. Ову информацију писац текста црпи из дела *Περὶ θείων ὀνομάτων* (О дожанским именима)²⁷. Саслушавши Јувеналија цар и царица моле архиепископа да им пошаље оно што је остало од погребних повоја, које потом свечано преносе у цркву у Влахерни²⁸. Неки сврставају овај текст у витлејемску породицу, иако има мало додирних тачака са овим предањем, док га S. Shoemaker сврстава у независну групу апокрифа, чија је заједничка карактеристика закаснили долазак Апостола Томе на гроб Богородичин²⁹.

3. Синаксарско предање о Успењу Богородице

Састављачи и писци синаксара се такође ослањају на апокрифне текстове да би описали догађаје око Успења Пресвете Богородице³⁰. Заснивају се пре свега на апокрифу под именом Извор R, чији редослед догађаја и следе. У неким детаљима и одступају од извора, као у случају пристизања апостола. Док према апокрифима сви апостоли долазе у исто време, сем Апостола Јована који им претходи, синаксари наводе да последњи стиже Апостол Павле, који упућује и похвалне речи Богородици. У њима налазимо и догађај са Апостолом Томом, кога нема у апокрифу Извор R.

Поред тога у синаксарима налазимо и информацију, коју од апокрифних списа само наводи *Ευθυμιακή ιστορία*, да су са апостолима у дом Богородичин, пре њеног упокојења, дошли и Дионисије Ареопагит, Свети Јеротеј, учитељ Св. Дионисија, Тимотеј епископ ефески и остали богомудри јерарси. Ово је такође утицај дела Псеудо-Дионисија Ареопагита *О дожанским именима*³¹. Ово дело је утицало и на химнографију празника, што се можемо уверити из службе на дан Успења.

Синаксари завршавају своје казивање о Успењу Пресвете Богородице следећим речима: „Свршава се ово сабрање и празник у часном храму у Влахерни, а празнује се и у свим помесним црквама“³². Дакле, у њима се осликава позније цариградско предање о празнику Успења, које је настало из јерусалимског, а формирало се под утицајем предања о свештеним погребним повојима и појасу Богородичином, који су се чували у цркви у Влахерни.

4. Списи и беседе светих отаца о Успењу Богородице

Успење Пресвете Богородице је омиљена тема многих отаца и црквених писаца и њихова дела представљају значајан литургички извор за проучавање празника.

²⁵ Γ. Φίλια, *Οι θεομητορικές εορτές*, стр. 121.

²⁶ SC 80, стр. 172.

²⁷ Διονυσίου Αρεοπαγίτου, *Περὶ θείων ὀνομάτων*, Γ, PG 3, 681CD–684A.

²⁸ SC 80, стр. 174.

²⁹ S. Shoemaker, *Ancient Traditions of Virgin Mary's dormition*, стр. 67–68.

³⁰ Синаксарско казивање видети у Н. Delahaye, *Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae*, Propylaeum ad Acta Sanctorum, Novembris 1902, Bruxelles 1902, том 2, стр. 891–894; *Μέγας Συναξαριστής τῆς Ὀρθόδοξου Ἐκκλησίας*, τόμ. 8, μῆν. Αὐγούστος, Ἀθήναι 1977, стр. 225–229; Νικοδήμου Ἀγιορείτου *Συναξαριστής τῶν δώδεκα μηνῶν τοῦ ἐνιαυτοῦ*, τόμ. 6, ἐκδ. „Ὀρθόδοξος Κυψέλη“, Θεσσαλονίκη 1982, стр. 214–218.

³¹ Διονυσίου Αρεοπαγίτου, *Περὶ θείων ὀνομάτων*, Γ, PG 3, 679–692.

³² *Μέγας Συναξαριστής*, стр. 203.

Црквени писци се такође ослањају на апокрифне изворе у представљању догађаја, али дају и богословско тумачење успења Мајке Божије и њеног пресељења. Осврнућемо се на неколико дела, који су имали значајну улогу у уобличавању празника.

Псеудо-Дионисије се у свом делу *О дожанским именима* осврће на догађај упокојења Пресвете и описује сцену када се сви апостоли налазе на погребу Богородице. Овде додаје један податак, као што смо напоменули, који је непознат апокрифном предању, да су заједно са апостолима стигли и Дионисије Ареопагит, Тимотеј, први епископ ефески и учитељ Св.Дионисија, Јеротеј. Такође каже да су сви јерарси славословили Мајку Божију, а највише од свих његов учитељ Јеротеј.

Овај одломак наводи и свети Андреј Критски и својој беседи на Успење³³. Већ смо напоменули да се исти податак налази у тексту *Ευθιμακῆ ιστορία* и синаксари-ма. И црквени иконописци у својим представама Успења сликају јерархе које помиње Псеудо-Дионисије Ареопагит. Дело *О дожанским именима* је у значајно утицало и на химнографију празника, као што ћемо видети касније.

Једно од најстаријих текстова о Успењу јесте дело које се погрешно приписује Модесту Јерусалимском (631–634) *Ἐγκώμιον εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας*. Ова празнична беседа је из каснијег периода (крај 7-ог — почетак 8-ог века), али је и даље значајно сведочанство о празнику Успења³⁴. Заснива се на апокрифном предању, али има и своје особености. Она доноси два нова елемента — поздраве Богородици (χαίρετισμοί) и похвални део написан као погребна песма. П. Засидис примећује да би историјско-филолошка анализа овог текста могла приказати сличности између ових поздрава Богородици и поздрава из службе Акатиста³⁵.

Исто предање је изражено и у беседама Светог Андреја Критског на Успење (†675)³⁶. Андреј Критски нас обавештава да је празник у његово време још увек био новина, али да је његов садржај био познат још из давних времена³⁷. Он такође усваја горе напоменуте детаље из дела Псеудо-Дионисија. Оно што је карактеристично за Андреја Критског је тајинско-еортолошки приступ празнику³⁸.

Дело Св. Јована Солунског (7. век) *Κοίμησις τῆς Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας*³⁹ је веома сличан апокрифу Извор R⁴⁰, али показује доста особености, које нису подударне са црквеним текстовима са истом темом, а које његов садржај чине потпуно новом повести⁴¹. Јован Солунски наглашава истинитост својих казивања и да је у своју приповест укључио само она дела која имају сведочанство истинитости⁴². Циљ беседе Јована Солунског је увођење празновања Успења 15. августа у Солуну⁴³.

Значајно и занимљиво дело представљају три беседе Св. Јована Дамаскина (†756) на Успење, које је изговорио на њеном гробу у Гетсиманији, на дан празни-

³³ Ἀνδρέα Κρήτης, *Εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Θεοτόκου*, Λόγος α', PG 97, 1061B.

³⁴ Γ. Φίλια, *Θεομητορικές εορτές*, стр. 135.

³⁵ Π. Ζησιδής, *Η Κοίμησις της Θεοτόκου στην ορθόδοξη παράδοση* (διδακτορική διατριβή), Θεσσαλονίκη 2002, стр. 71.

³⁶ Ἀνδρέα Κρήτης, *Λόγοι εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, IB'-IA', PG 97, 1015C–1109A.

³⁷ Ἀνδρέα Κρήτης, *Λόγος II'*, PG 97, 1072B–C. Види: Γ. Φίλια, исто, стр. 137.

³⁸ Γ. Φίλια, исто, стр. 139.

³⁹ Изд. М. Jugie, *Homélies mariales byzantines*, у Р. Griffin, *Patrologia Orientalis* 19 (2), 1926, стр. 375–405.

⁴⁰ Wenger, *L'Assomption*, 210–41 (текст), 17–67 (коментар). Види: S. Shoemaker, *Ancient Traditions*, стр. 35.

⁴¹ О овом тексту види: Γ. Φίλια, *ισύιο*, стр. 139–149.

⁴² PO 19, 377(21)–378(5).

⁴³ О беседи Св. Јована Солунског види: S. Mimouni, *Dormition et assumption de Marie: Histoire des traditions anciennes*, Théologie Historique 98, Paris: Beauchesne, 1995, стр. 135–136, 146.

ка. Издао их је П. Вуле (P. Voulet) у *Sources Chrétiennes*⁴⁴. Дамаскин у својим беседама сведочи о древности предања које преноси, а за које Вуле сматра да припада још апостолском времену⁴⁵. *Λόγοι* Св. Јована Дамасика спајају веру Цркве (изражену на Трећем и Четвртном Васељенском сабору) и апокрифне текстове⁴⁶. Раније смо представили текст под именом *Ευθυμιακή ιστορία* који је уметнут у *Друίо слово* Св. Јована Дамаскин Герман Први, патријарх Цариградски (634–740), написао је три слова на Успење Богородице⁴⁷, која се заснивају на апокрифним казивањима. Он наводи у свом делу и да су апостоли после престављења Богородице упутили речи народу јерусалимском, бодрећи их да постану и они сведоци славног пресељења Богородице⁴⁸. Оно што изазива пажњу у делу Германа Цариградског је приказивање пресељења Мајке Божије. Тело Богородице није погребено, већ се узноси на облацима на небо. Не наводи, дакле, тридневно чекање апостола на гробу. Проблем које ствара ово дело је чињеница да оно негира догађаје описане у тексту *Ευθυμιακή ιστορία*⁴⁹.

Навешћемо још да су беседе на Успење Пресвете Богородице писали такође: Св. Теодор Студит (†826), Лав Мудри (886–912), Св. Георгије Никомидијски (9. век), Исидор Солунски (†1200), Никола Кавасила (†1391), Св. Филотеј Кокинос (†1379), Св. Григорије Палама (†1359) и други.

У делима светих отаца о Успењу Пресвете Богородице изражава се на најлепши начин богословље Цркве о Пресветој Богородици, али то изискује посебну студију.

5. Предање о гробу Пресвете Богородице

Место успења и погребљења Богородице је веома значајно за нашу студију и истраживање, јер се сматра колевком празника Успења. Постоје више предања у вези са конкретним местима. По јерусалимском предању која је најстарије (јавља се од 5-ог века) и има историјске основе, Богородица је после Вазнесења Господњег живела неколико година у својој кући у Јерусалиму и после се упокојила и преселила на небеса. Ово предање је сагласно сведочанствима поклоника Теодосија (520–530) у „De situ terrae sanctae“⁵⁰, о постојању храма посвећеном Богородици у долини Јосафата. Још старији текст анонимног писца *Brevarius de Hierosolyma* (око 500. год.) говори о постојању Маријине базилике и њеног гроба у Јерусалиму⁵¹. Иако се помиње црква у Јерусалиму, највероватније се односи на цркву у Гетсиманији, пошто нема никаквих сведочанстава о постојању Богородичине цркве у Јерусалиму у том раном периоду. Неки научници као М. Југије повезују цркву у Гетсиманији са кућом Богородице, позивајући се пре свега на *Transitus* Псеудо-Мелитона који наводи, да је пред крај свог живота Богородица живела у кући Јованових родитеља код Ма-

⁴⁴ P. Voulet, S. Jean Damascène, *Homélies sur la Nativité et la Dormition*, SC 80, стр. 80–196. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ευκώμιον εἰς τὴν κοίμησιν τῆς παννυμφίτου καὶ ὑπερενδόξου εὐλογημένης Δεσπίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ Ἀειπαρθένου Μαρίας*, PG 96, 700A–721B, *Λόγος δεύτερος εἰς τὴν ἔνδοξον κοίμησιν τῆς παναχίας Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας*, PG 96, 721C–753A, *Λόγος τρίτος εἰς τὴν κοίμησιν τῆς παναχίας Θεοτόκου*, PG 96, 753A–761D.

⁴⁵ P. Voulet, *ιστῶο*, стр. 30. Γ. Φίλια, *ιστῶο*, стр. 149.

⁴⁶ Γ. Φίλια, *ιστῶο*, стр. 150.

⁴⁷ Γερμανοῦ Ἀ Κωνσταντινουπόλεως, *Εἰς τὴν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς ἁγίας Θεοτόκου, Λόγοι τρεῖς*, PG 98, 340–372.

⁴⁸ Γερμανοῦ Ἀ Κωνσταντινουπόλεως, *Εἰς τὴν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς ἁγίας Θεοτόκου Λόγος γ'*, PG 98, 369D–372A.

⁴⁹ Γ. Φίλια, *Οἱ θεομητορικὲς εορτές*, стр. 161.

⁵⁰ *De situ terrae sanctae*, 10, изд. Geyer, CCL 175, Turnhout: Brepols 1965, стр. 119,

⁵¹ *Brevarius de Hierosolyma* 7 у R. Weber, ed., *Itinerararia et alia Geographica*, CCL 175, Turnhout: Brepols, 1965, 112. Види: S. Shoemaker, *Ancient Traditions*, стр. 101.

слинске горе⁵². Међутим, записано предање о Успењу говори против ове теорије и повезује ову локацију са Маријиним гробом, а не са њеном кућом. Антоније Плакентијски (570), такође наглашава да је унутар храма у Гетсиманији постојао гроб Богородичин⁵³. Овај гроб на поменутој локацији се помиње и у делу Св. Софронија Јерусалимског (†638) *Ἀνακρεόντιο*⁵⁴.

По другом предању, Успење Богородице се збило у Ефесу, у кући коју је саградио Св. јеванђелист Јован. Оно је засновано на апокрифима, који наводе да је Св. Јован Богослов повео Богородицу са собом у Ефес⁵⁵ и чињеници да се Трећи Васељенски сабор одржао у Ефесу у храму Свете Марије. Ово предање је добило на популарности захваљујући римокатоличкој легенди о престављењу Богородице, заснованој на визијама Ане Катерине Емерик, авустинијанске калуђерице опатије Агнетенберг из Вестфалена (†1824). Откривења Ане Катерине Емерик смештају Успење у Ефес, у кућу Јеванђелисте Јована⁵⁶. Према овој легенди, у ефеском крају по умену „Панагија-Капули“ (Καυλί — три километра од Ефеса) налазио се гроб који је била припремила сама Богородица⁵⁷. Озбиљни римокатолички научници одбацили су таква мишљења и потврдили да се није пронашао никакав релевантан траг у овом крају, који би потврдио предање о Ефесу као месту успења Пресвете Богородице. Јеванђелист Јован се преселио у Ефес у другој половини 1. века, када је Богородица била у поодмаклим годинама и не би могла да га прати на тако дугачком путу⁵⁸, или се пак преселио после смрти Богородице, што потврђује и древно црквено предање⁵⁹.

Вреди поменути и да су неки хришћани из трећег века тврдили да је Богородица умрла мученичком смрћу, заснивајући своје мишљење на речима Симеона Богородици „и теби ће мач пробости душу“ (Лк. 2, 35). Исто мишљење налазимо и беседи из 5. века, која се приписује Тимотеју презвиеру Јерусалимском. Ово мишљење је индивидуално и најмање распрострањено⁶⁰.

6. Развој празника

Прва сведочанства о постојању празника Успења имамо из 5. века, дакле око времена Трећег Васељенског Сабора (451), који је формулисао богородични догмат и постао узрок развоја богородичних празника. Радило се о једном празнику који је имао опште-богородични карактер и који је био повезан са локацијом три километра од Јерусалима, на путу ка Витлејему, која била позната под именом „Κάθισμα“. Касније се овај празник пренео у Гетсиманију, где је према предању, постојао Богородичин гроб.

На поменутој локацији постојала је древна црква посвећена Богородици. Само име „Κάθισμα“ (Седиште) добило је због предања записаног у Протојеванђељу Ја-

⁵² S. Shoemaker, *ιστο*, стр. 101–104.

⁵³ J. Tobler, *Itinera et descriptiones Terrae sanctae*, t. I, Iena 1877, стр. 100. Види Г. Φίλια, *Θεομητορικές εορτές*, стр. 122.

⁵⁴ Σωφρονίου Ἱεροσολύμων, *Ἀνακρεόντιο*, PG 83, 3789A, 3821B, 3824B.

⁵⁵ О томе види у М. Δ. Σιώπη, *Ἡ ἐμφάνισις τῆς λατρείας τῆς Θεοτόκου καὶ ἡ ἐπὶ τῆς εορτῆς τῆς Κοιμήσεως ἐκκλησιαστικὴ παράδοσις*, Θεσσαλονίκη 1950, стр. 12.

⁵⁶ Визије ове калуђерице објавила је њена опатија у *Vie de Saint Vierge d'après les meditations d' A. C. Emmerich*, прев. на француски Н. Cayalès, Paris 1931.

⁵⁷ I. Καλογήρου, „Μαρία“, у *Θ.Н.Ε.* 8, Ἀθήναι 1966, стр. 664.

⁵⁸ Ἰωάννου Ράμφου, *Ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου*, „Ἐκκλησία“, 25 (1948), 281. и Г. Φίλια, *ιστο*, стр. 124.

⁵⁹ I. Καλογήρου, исто.

⁶⁰ Ἰωάννου Ράμφου, *Ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου*, стр. 282.

ковљевом (17, 2–3)⁶¹, да је тамо Богородица сишла са магарца и села на једну стену да се одмори, пре него ће се породити у пећини. Јерменски лекционаријум⁶² из 420–430 г. бележи читања за Богородичин празник, који се славио на средини пута између Јерусалима и Витлејема, не изједначавајући место празновања са местом које се помиње у Протојеванђељу. Неколико векова касније поклоник Теодосије у поменутом тексту *De situ terrae sanctae* такође описује место одмора Богородице, али не помиње да је постојала нека црква на тој локацији⁶³.

Теодор Петрас и Кирил Скитополит први помињу цркву у месту Κάβισμα у својим делима који описују живот Теодосија Општежитеља. Оба житија помињу да је у време Јувеналија Јерусалимског (417–458), једна Римљанка Икелија, племенитог рода, изградила храм у част Богородице на тој локацији. Теодор⁶⁴ наводи да је монах Теодосије послат од свог старешине да живи код цркве познате као Старо Седиште, на путу Јерусалим — Витлејем. Кирил Скитополит⁶⁵ још додаје да се у овом месту формирала заједница подвижника који су изабрали Теодосија за свог старешину. Овај храм, дакле, требало би да је прво конкретно место празновања Богородице, дакле прво место где се свршавао празник, који Теодор Петрас назива „спомен Богородице“⁶⁶. Не знамо тачан датум, нити садржај празника. Баумштарк тврди да се славио 13–15. августа⁶⁷, говорећи да је његов садржај био другачији о Успења. У наставку празник се раширио и ван Палестине. У Јерменском лекционаријуму из 5. века 15. Август се карактерише као „дан Богородице Марије“ и додата су читања из Светог Писма (Ис. 2, 10–15, Гал. 3, 29 и 4, 7 и Лк. 2, 1–7), прокимен (Псалм. 131, 8) и алулиарион (Пс. 131, 8) празника. Издавач лекционаријума сматра да он бележи богослужбену праксу 6. века, док Фундулис тврди да се ради о пракси из 5. века⁶⁸. Тема овог празника је општег карактера и Филиас закључује да је у то време још увек био на снази стари празник „Седишта“⁶⁹.

Средином 5. века цар Маркијан (450–457) подигао је у Гетсиманији храм посвећен Богородици и овом храму се празновало њено Успење. Три године после смрти цара празник Успења се приви пут слави 15. августа⁷⁰. Веома значајно сведочанство пружа „Грузијски канонар“, које представља грузијски превод грчког прототипа и који осликава јерусалимско богослужење између 450 — 750⁷¹. Према овом тексту 15. августа слави се спомен Богородице у Гетсиманији, у храму цара Маркијана. Два издавача „Канонара“ наводе, да је стари богородични празник храма Икелије премештен на 13. Август и постепено нестао, док се празник Успења ставио на место старог празника 15. августа⁷².

⁶¹ К. Tischendorf, *Evangelia Apocrypha*, друго издање (Leipzig, 1876; repr. Hildesheim: Georg Olms, 1966), стр. 33. Види S. Shoemaker, *Ancient Traditions*, стр. 82.

⁶² A. Reonux, *Le Codex Arménien Jérusalem 121*, *Patrologia Orientalis* 36, стр. 354–357.

⁶³ Theodosius, *De situ terrae sanctae*, изд. Geyer, CCL 175, стр. 110.

⁶⁴ H. Usener, ed., *Der Heilige Theodosios, Schriften des Theodoros und Kyrillos*, Leipzig: Teubner 1890, стр. 13–14. Види S. Shoemaker, *Ancient Traditions*, стр. 84.

⁶⁵ E. Schwartz, ed., *Kyrillos von Skythopolis*, TU 49. 2, Leipzig: J. C. Hinrich, 1939, стр. 236. Види S. Shoemaker, *истито*, стр. 84.

⁶⁶ Види Usener, *Der Heilige Theodosios, Schriften des Theodoros und Kyrillos*, стр. 58. Упор. Г. Φίλια, *Οι Θεομητορικές εορτές*, стр. 127.

⁶⁷ Види Baumstark, *Liturgie comparée*, Chèvetogne 1939, стр. 202. Г. Φίλια, *исто*.

⁶⁸ I. Φουντούλη, *Η Κοίμησις τῆς Θεοτόκου*, εορτή, у Θ.Н.Е., том 7, Αθήναι 1965, стр. 705.

⁶⁹ Г. Φίλια, *исто*, стр. 129.

⁷⁰ Види В. Стефанίδου, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, Αθήναι 1978, стр. 317.

⁷¹ Види A. Wenger, *Assomption*, стр. 102–103.

⁷² Г. Φίλια, *Οι Θεομητορικές εορτές*, стр. 129–130.

За проучавање развоја празника Успења драгоцено је друго похвално слово светог Јована Дамаскина на Успење Богородице и у њему интерполирани текст непознатог аутора, која се назива *Ευθυμιακή ιστορία*, о коме смо шире говорили раније. Према ономе што се, дакле, наводи у овој историји, цар Маркијан и царица Пулхерија тражили су током 451. год од Јувеналија архиепископа јерусалимског и других епископа Палестине, који су се тада налазили у Константинопољу због Халкидонског сабора, да им пошаље пресвето и догоносно тело Богородице, да би га поставили у храму у Влахерни. Тада им је Јувеналије исприповедао све оно што је предање Цркве сачувало о њеном престављењу. Пошто су цар и царица чули казивање Јувеналијево, замолили су га да им пошаље свештене погребне повоје и одежде како би их поставили у храму посвећеном Богородици у Валхерни⁷³.

Када су у Цариград пренети погребни повоји заједно са Богородичиним појасом, положени су у храму који је била подигла Пулхерија у Влахерни. Никифор Калист нас обавештава да је Пулхерија у Цариграду била подигла три храма посвећена Богородици⁷⁴. По свему овоме Рамфос претпоставља да се током 4. или барем током 5. века празновало Успење Богородице у Цариграду⁷⁵.

Празник Успења је званично установљен, према сведочанству Никифора Калиста, заповешћу цара Маврикија (582–602)⁷⁶. Маврикије је дакле установио празновање Успења, као што су пре њега цареви Јустин и Јустинијан установили празнике Рођења Христовог и Сретења. Оно што је најзначајније за нашу студије је чињеница да је Маврикије одредио да се празник Успења слави 15. августа у читавом царству. Тако је усвојио јерусалимски датум празновања „Спомена Богородице“. Пре заповести Маврикија, Успење се у неким деловима славило у јануару. Тако у древном римљанском мартирологију које се приписује Јерониму, празник Успења се помиње 18. Јануара, а 15. августа Пресељење Богородице. Григорије епископ турски (†594) сведочи да се празник пресељења Богородице на небеса у Галији славио у Јануару⁷⁷.

Овај празник се развио под утицајем јерусалимске богослужбене праксе и раширио се у читавом царству током 7. века. 620. године Јован Солунски уводи празник Успења у своју митрополију са образложењем да већ цела васељена слави овај празник и да само Солун и још нека места о томе заостају⁷⁸.

Теодор Валсамон тврди да је празник Успења заменио празник Сеница, који је по његовим речима био „пронајава светоспасоносног празника Успења Пресвете Владичице наше Богородице“⁷⁹. То је разлог због кога је „изабрани народ Божији славио Успење Богородице 15. дана Августа, уместо законског празника Сеница 15. дана седмог месеца“⁸⁰.

6.1. Ширење празника ван царства у хришћанским свету

Празник Успења се пренео у Сирију током 6. века, према сведочанствима Јакова из Саруга (†523) и Теодора Јерусалимског (†529)⁸¹. У песмама о смрти и погребу Бого-

⁷³ Jean Damascène, *Homélies sur la Nativité et la Dormition*, SC 80, стр. 168–174.

⁷⁴ Види Νικηφόρου Καλλιόστου, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία*, PG 147, 41D–44A.

⁷⁵ I. Ράμφου, *Ἡ Κοίμησις*, стр. 282.

⁷⁶ Νικηφόρου Καλλιόστου, *ιστῖο*, PG 147, 292A.

⁷⁷ I. Ράμφου, *Ἡ Κοίμησις*, стр. 280.

⁷⁸ *Κοίμησις τῆς Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας*, 1, *Patrologia Orientalis* 19 (2), 1926, стр. 376. Види: Γ. Θ. Βεργωτῆ, *Ἡ Θεομητορική λατρεία*, *Πρακτικά Θεολογικοῦ Συνεδρίου, Εἰς τιμὴν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας*, Θεσσαλονίκη 1991, стр. 72.

⁷⁹ Θεοδώρου Βαλααμῶνος, *Ἐπιστολή χάριν τῶν ὀφειλουσῶν τελεῖσθαι νηστεῶν ἐκάστου ἔτους*, PG 137, 1352B.

⁸⁰ *Ἰστῖο*, PG 137, 1353A.

⁸¹ Види: I. Φουντούλη, *Κοίμησις*, стр. 706.

родице, које је оставио Јакова из Саруга, јасна је особеност празника, али није јасан датум. Ова нејасноћа лежи у чињеници да је сиријска Црква славила празник Успења 26. Децембра, према апокрифном предању о Успењу Богородице на дан Рођења Господњег, преневши празник Успења на дан после да не би оба празника пала у исти дан⁸².

Из се Сирије празник Успења пренео на Запад. Папа Теодор Први (647–649) је био први, који је покушао да уведе празник у Риму, али није успео⁸³. На крају, за време папе Сергија Првог уводи се Успење у Римској цркви⁸⁴ и одатле се у 7. веку шири на читавом Западу.

У коптској цркви током 5. века, под утицајем Јерусалима, појављује се један празник који се славио 21. дана месеца *Toubi*, дакле 16. јануара по јулијанском календару. По Верготису овај празник није био Успење, за који каже да се славио 16. дана месеца *Mosore* дакле 9. августа⁸⁵. Филиас, међутим, закључује да је конкретног датума прослављано Успење, а 15. августа Пресељење Богородице⁸⁶. Како би објаснила постојање два празника, Коптска Црква наводи да египатски апокрифи бележе да се Богородица упокојила 18. јануара и да се после 206 дана, дакле 23. августа, преселила на небеса⁸⁷. Етиопљанска црква је усвојила ово разликовање празника и слави Успење 18. Јануара, а Пресељење 23. августа⁸⁸.

6.2 Претпразништво и попразништво празника

Током византијске епохе празник Успења је постао најзначајнији Богородични празник. Значај ово празника показује и Томос Сједињења из 920, према коме се одређује да се трећебрачници могу причешћивати три пута годишње: на Васкрс, Божић и Успење Богородице⁸⁹. У Гедеоновом Византијском Еортологију читамо да је током панихиде празника у Светој Софији присуствовао и цар⁹⁰. Валсамон нас обавештава да је 15. августа патријарх приносио грожђе у жртвенику цркве у Влахерни, после литургије⁹¹.

У истом периоду развија се и богословље Успења Богородичиног и празник се литургијски обогаћује претпразничким и попразничним периодом. Томос сједињења наводи да пре великих празника Васкрсења, Успења и Божића, „претходи пост и од њега корист“⁹². Од овог времена, дакле празник Успења праћен је петнаестодневним постом у част Богородице, који је по строгости налик на Четрдесетницу. Најстарија сведочанства о овом посту имамо од Теодора Студита. Према Теодору, монаси су држали успењски пост, осим дана Преображења, који је био решен на рибу и уље⁹³.

⁸² О томе опширније у Е. А. Wallis Budge, *The History of the Blessed Virgin Mary and The History of the likeness of Christ, which the Jews of Tiberias made to mock at*, London: Luzac and Co. 1899, стр. 125. Упор. Г. Φίλια, *Θεομητορικές εορτές*, стр. 132.

⁸³ Г. Φίλια, *Θεομητορικές εορτές*, стр. 132

⁸⁴ Види: В. Стефанίδου, *Ιστορία*, стр. 317.

⁸⁵ Г. Βεργωτή, *Η Θεομητορική λατρεία*, стр. 67.

⁸⁶ Г. Φίλια, *ιστιο*, стр. 133.

⁸⁷ Г. Βεργωτή, *ιστιο*, стр. 73

⁸⁸ Βεργωτή, *ιστιο*, стр. 73 и Φίλια, *ιστιο*, стр. 134.

⁸⁹ Види: *Ὁ Τόμος τῆς Ἐνώσεως*, у Г. А. Рάλλη — М. Ποτлῆ, *Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων*, τόμ. Ε', Ἀθήνησιν 1855, стр. 8.

⁹⁰ М. Γεδεών, *Βυζαντινὸν εὐρολόγιον, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1899*, стр. 153

⁹¹ Види Валсамоново тумачење трећег апостолског канона у Г. А. Рάλλη — М. Ποτлῆ, *Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων*, τόμ. Β', стр. 8.

⁹² *Ὁ Τόμος τῆς Ἐνώσεως*, у Г. А. Рάλλη — М. Ποτлῆ, *Σύνταγμα*, стр. 8

⁹³ Θεωδῶρου Στουδίτου, *Διδασκαλία Χρονική τῆς μονῆς τοῦ Στουδιτοῦ*, PG 99, 1701C.

Помесни сабор у Цариграду под патријархом Николајем Трећим (1084–1111), где је постављено питање обавезности постова, није сматрао обавезним држањем петнаестодневног Богородичиног поста за монахе, који се био раширио и међу обичним верницима⁹⁴. Изгледа да се пост напушта у манастирима као што нас обавештавају два одговора Николе Трећег Граматика (1084–1111) и Михила Другог Окситиса (1143–1146), док наставља да се држи у Антиохији⁹⁵.

Из питања патријарха Александријског Марка (†1174) упућеног патријарху антиохијском Теодору Валсамону о обавезности или необавезности постова, можемо видети да до краја 12. века Успењски пост није био установљен у Александријској патријаршији⁹⁶. Одговарајући Марку Александријском, Теодор Валсамон пише, да су осим Четрдесетнице обавезни постови Светих апостола, Преображења и Успења Богородице, сви седмодневни. Патријарх антиохијски је обзнанио своју одлуку Окружном посланицом и установио седмодневне постове пре Божића, Светих апостола, Преображења и Успења⁹⁷. О Богородичином посту у Типику из 1346, који је објавио Дмитријевски, читамо да је пост трајао од 1. до 15. августа⁹⁸.

Поставља се питање: из којег је разлога установљен пост пре празника Успења? Појавила су се разна мишљења. Према једном овај пост је заменио неки многобожачки пост, који је држан током августа. Друго мишљење је везано за Литију часног крста од 31. јула до 13 августа. Верготис сматра највероватнијом претпоставку, да је Успењски пост установљен после пробијања опсаде Цариграда, коју су били начинили Сарацени 15. августа 718. године⁹⁹. У сваком случају, циљ Цркве била је духовна припрема верника за празновање овог великог празника, као што и закон цара Андроника Другог (крај 13. века) наводи: да у празнику треба да учествујемо очишћени постом и уздржањем и освећени молитвом, како би духовно празновали¹⁰⁰.

Празник Успења се данас одаје 23. августа, али то није увек и свугде било тако. У Јерусалиму оданије празника је било 22., у Студитском манастиру 18., а на Светој Гори и у Цариграду 28. августа¹⁰¹. У Минеју за месец август пише да је у манастирима Свете Горе и Цариграда постојао обичај да се Мајка Божија слави читавог августа. Тако је читав месец август био посвећен Богородици¹⁰². Овај дути празнични период установио је цар Андроник Други својим 35. законом. Овај закон је плод побожности цара и његовог поштовања према Богородици, јер се био спасио од сигурне смрти чудотворном интервенцијом Богородице. Заповест цара Андроника објављена је између 1297–1307. и била је на снази до пада Цариграда.

Данас празник Успења има један дан претпразништва и у свим црквама одаје се 23. августа. Дакле, трајање празновања Богородице ограничено је на 23 дана. Не зна се када је почела ова пракса. У Цариграду се први пут појављује у Евергетидском Типику (1054)¹⁰³. О оданију 23. августа обавештава нас и један рукопис из 1298.

⁹⁴ Види: I. Φεΐδα, *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*, τόμ. Β', Ἀθῆναι 2002, стр. 660.

⁹⁵ Βερρωτῆ, *Ἡ Θεομητορικὴ λατρεία*, стр. 67.

⁹⁶ Види: I. Φεΐδα, *ισῆο*, стр. 661.

⁹⁷ Θ. Βαλσαμῶνος, *Ἐρωτήσεις κανονικαὶ καὶ ἀποκρίσεις, ἐπ' αὐταῖς*, PG 138, 1001B

⁹⁸ A. Dmitrijevskij, *Opisanie liturgitseskich rukopisej*, II, Georg Olms Verlagsbuchhandlung, Hildesheim 1965, стр. 446.

⁹⁹ Βερρωτῆ, *Ἡ Θεομητορικὴ λατρεία*, стр. 88.

¹⁰⁰ Νικηφόρου Χοῦμνου, *Θέσισμα ἐπὶ τῇ μεγάλῃ καὶ τελευταίᾳ ἑορτῇ*, PG 140, 1524BC.

¹⁰¹ Ιω. Φουντούλη, *Ἡ Κοίμησις*, стр. 707.

¹⁰² Μηναῖον τοῦ Αὐγουστοῦ, ἐκδ. τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1973, стр. 129.

¹⁰³ Βερρωτῆ, *ισῆο*, стр. 95.

јерусалимског порекла. Данас се само у манастиру Успења Богородице у Москви одржава стари обичај оданија празника 28. августа (по јулијанском календару).¹⁰⁴

7. Химнографија Празника Успења

Пре него се осврнемо на химнографију, напоменули бисмо да стари типичи за празник Успења предвиђају свеноћно бденије. По Типику Лавре Св. Саве празнична служба садржи мало вечерње и литију¹⁰⁵, а у градским црквама празник се углавном слави вечерњем, јутрењем и Светом Литургијом. Од 1842. у Цариграду се дележи обичај да се од 1. До 14. августа на крају вечерње певају мали и велики Молбени канон. Певају се у све дане, осим субота и дана Преображења и Успења Пресвете Богородице¹⁰⁶.

Као писци различитих врсти богослужбених песама за празник Успења, помињу се следећи химнографи¹⁰⁷:

химне: Роман Мелод и Козма;

самогласне стихире: Теофан Начертани, Нифон Светогорац, Јован Дамаскин, Герман I Цариградски, Визас, Вартоломеј Криптоферис, Анатолије;

ирмоси: Козма монах, Дамаскин монах, Теодор Студит, Андреј Критски, Кипријан монах, Герман Патријарх и Јован монах, док се као писци

канони: Теофан Начертани, Исидор патријарх Цариградски, Јосиф, Јован Дамаскин и Георгије.

Као што је раније речено, химнографија празника Успења се такође заснива на апокрифним приповестима. У стихирама и тропарима празника описује се место упокојења и погребња Богородице, дакле Гетсиманија, речи Архангела Гаврила, присуство ангелских сила, чудесни долазак апостола на облацима са разних крајева земље, примање Богородичине душе од стране Христа, пресељење Пресвете из гроба на небеса, погребно слово које су упутили апостоли Богородици¹⁰⁸. Све ове елементе налазимо у апокрифним текстовима, као и у синаксарима празника.

У песмама празника, међутим, осећа се и утицај Псеудо-Дионисија. П. Христу тако примећује да стихира на слава и ниње стиховњих преноси верно у стиховима један део текста Псеудо-Дионисија из дела *О дожанском именима* и користи неке од његових карактеристичних израза¹⁰⁹. И вечерња стихира на слава и ниње, је по њему у потпуности саздана од материјала из дела Псеудо-Дионисија¹¹⁰.

Иначе, вечерња самогласна стихира на слава и ниње, „Богочалним мановением...“, представља посебно обележје службе на празник Успења. Назива се осмогласна, јер се пева у свих осам гласова. Прелази из једног у други глас, а завршава се у првом, у коме и почиње. То је јединствена стихира у православној химнографији. Њен садржај такође извире из апокрифних казивања: Апостоли долазе ношени облацима и сахрањују Богородичино тело. Погребну поворку прати и Хри-

¹⁰⁴ *Исѡο.*

¹⁰⁵ Г. Млекатόρου, *Ἡ τάξις λατρείας τῆς ἑορτῆς τῆς Θεοτόκου*, Θ.Н.Ε., τόμ. 7, Ἀθήνα 1965, стр. 707.

¹⁰⁶ Г. Βιολάκη, *Τυπικόν κατὰ τὴν τάξιν τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας*, Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1888, стр. 296–297.

¹⁰⁷ Види: Π. Νικολοπούλου, *Κοίμησις τῆς Θεοτόκου: Ἐκκλησιαστικὴ ποίησις*, Θ.Н.Ε., τόμ 8, стр. 710–711.

¹⁰⁸ Миней за месец Август, *Минея месачная*, том 12, Киев: Киево-Печерская лавра, 1893 (Московский сретенский монастырь: изд. „Правило веры“, 1996), стр. 6996–7015. Види: I. Φουντούλη, *Λογικὴ λατρεία*, εκδ. Αποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Αθήνα 1997³, стр. 193–198.

¹⁰⁹ Π. Χρήστου, *Ἀρεοπαγικὴ ἐμπνευσις ὕμνων τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου*, Πρακτικά, εἰς τιμὴν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας, стр. 634.

¹¹⁰ *Исѡο*, стр. 636.

стос са небеским силама нижих чинова, које вапију вишим силама да отворе врата, како би примили мајку присносушне светлости, јер се кроз њу збило спасење свем роду људском¹¹¹.

На крају бисмо додали да је тропар празника Успења сажетак богословља Цркве о Пресветој Бородици, јер, као што се каже у тропару, када је родила Богочовечка Богородица је сачувала своје девичанство, а када се упокојила није оставила свет, већ се као Мајка Живота преселила у живот вечни и својим молитвама избавља од смрти душе наше. Зато се празник Успења уздиже изнад свих Богородичиних празника, као празник наде за човека, који је у Пресветој Дјеви, после њеног успења и пресељења на Небеса, добио посредницу и молитвену заступницу пред Богом.

¹¹¹ Γ. Φουντούλη, *Λογική λατρεία*, стр. 196.